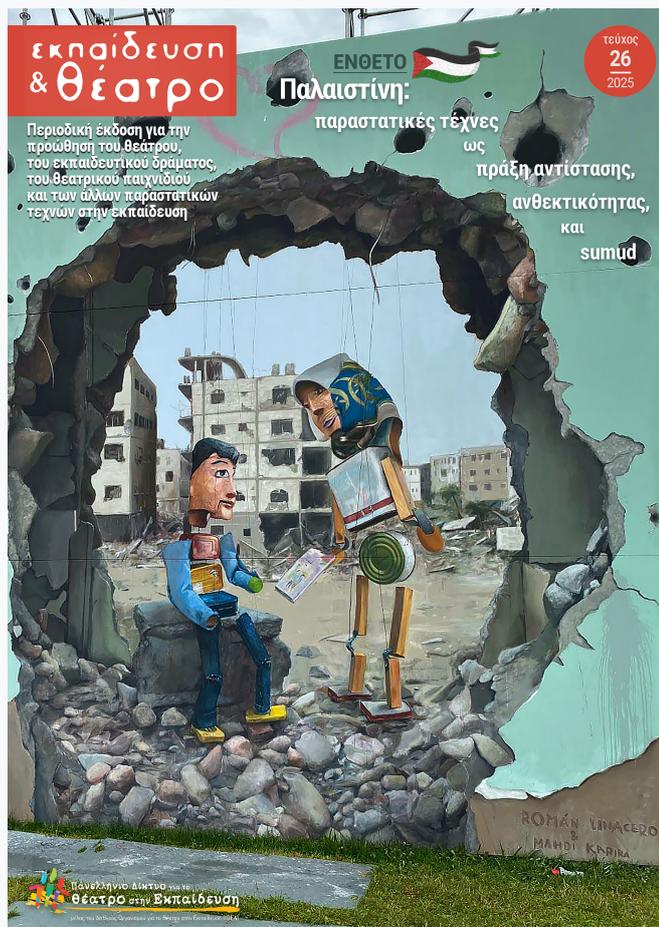

Education & Theatre

Vol 26 (2025)

Education & Theatre

Editorial

Nassia Choleva, Hala Al-Yamani, Hara Tsoukala, Mary Kaldi, Antonis Lenakakis, Betty Giannouli, Iro Potamoussi, Katerina Alexiadi

doi: [10.12681/edth.43251](https://doi.org/10.12681/edth.43251)

To cite this article:

Choleva, N., Al-Yamani, H., Tsoukala, H., Kaldi, M., Lenakakis, A., Giannouli, B., Potamoussi, I., & Alexiadi, K. (2025). Editorial. *Education & Theatre*, 26, 38–41. <https://doi.org/10.12681/edth.43251>

Παλαιστίνη: παραστατικές τέχνες ως πράξη αντίστασης, ανθεκτικότητας και sumud

<https://doi.org/10.12681/edth.43264>

Εισαγωγικό Σημείωμα της Συντακτικής Επιτροπής

Για πάνω από δύο χρόνια, αλλά και για πολλές δεκαετίες, η διεθνής κοινότητα έχει γίνει μάρτυρας μιας κλιμακούμενης ανθρωπιστικής κρίσης, που χαρακτηρίζεται από βαθιά πολιτιστική καταστολή και πρωτοφανή βία, η οποία στοχεύει πολίτες και πολιτιστικά ιδρύματα – συμπεριλαμβανομένων θεάτρων, σχολείων, πανεπιστημίων και κοινοτικών χώρων. Η συνεχιζόμενη κατοχή και η συνεχιζόμενη γενοκτονία κατά του παλαιστινιακού λαού εκδηλώνονται επίσης με τη διαταραχή, την απειλή ή τον αναγκαστικό εκτοπισμό καλλιτεχνικών και εκπαιδευτικών πρακτικών. Σε ταραγμένους καιρούς όπως αυτοί, η δράση είναι τόσο ηθική επιταγή όσο και επείγουσα ηθική ευθύνη, έναντι του να παραμένουμε απαθείς μάρτυρες. Τον Νοέμβριο του 2024, η συντακτική επιτροπή του *Εκπαίδευση & Θέατρο* αποφάσισε να αφιερώσει το φετινό τεύχος της στην παλαιστινιακή κοινότητα του θεάτρου, του δράματος και της εκπαίδευσης.

Για την προετοιμασία του ανοίχτηκαν δίαυλοι επικοινωνίας με τους ομοτίμους μας στον τομέα της εκπαίδευσης και του θεάτρου/δράματος και των παραστατικών τεχνών στην Παλαιστίνη. Γρήγορα έγινε φανερό ότι ο πολιτισμός και οι τέχνες αποτελούν σημαντικό μέρος της άοπλης προσέγγισής τους στην αντίσταση ενάντια στον κατακτητή. Ενσαρκώνουν τις υψηλότερες ιδιότητες της παλαιστινιακής σταθερότητας, ανθεκτικότητας, επιμονής, sumud και αντίστασης ενάντια στη λεηλασία του αφηγήματος, της γης και της λαογραφίας. Αυτή η αντίσταση παρέχει σημαντικές ευκαιρίες στους Παλαιστίνιους και στις Παλαιστίνιες να μάθουν και να εκφράσουν τις εμπειρίες τους μέσω διάφορων μορφών τέχνης, είτε σε επίσημα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα είτε σε άτυπα.

Έπειτα από έναν μακρύ κύκλο επικοινωνίας και διαλόγου, ανταλλαγής ιδεών και απόψεων, το τεύχος 26 του *Εκπαίδευση & Θέατρο* συγκεντρώνει με υπερηφάνεια ένα ποικίλο φάσμα καταθέσεων από επαγγελματίες, εκπαιδευτικούς, ερευνητές, καλλιτέχνες και ακτιβιστές, που επιμένουν σε συνθήκες εκτοπισμού, κατακερματισμού και απώλειας. Το συλλογικό έργο τους υπογραμμίζει το θέατρο, το δράμα και τις παραστατικές τέχνες ως ουσιαστική πρακτική της κοινωνικής ύπαρξης: ένα ζωτικό μέσο για τις κοινότητες να διατηρήσουν τη μνήμη, να ενισχύσουν τη συλλογική φροντίδα και να δοκιμάσουν την πιθανότητα ενός ελπιδοφόρου μέλλοντος.

Σε αυτό το πλαίσιο το θέατρο, το δράμα και οι παραστατικές τέχνες ξεπερνούν τους συμβατικούς ρόλους τους ως μορφές τέχνης για προσωπική ή συλλογική απόλαυση: αποτελούν μια γλώσσα μέσω της οποίας εκφράζονται, αντιμετωπίζονται και επεξεργάζονται η βιωμένη εμπειρία και το συλλογικό τραύμα. Η αντίσταση δεν εκδηλώνεται ως μορφή θεάματος, αλλά μέσα στις καθημερινές πράξεις δημιουργίας χώρων έκφρασης. Η ανθεκτικότητα αναδιατυπώνεται από την ατομική αντοχή σε μια κοινή ικανότητα, που βασίζεται στις ανθρώπινες σχέσεις, στη διασύνδεση της κοινότητας και τη διαγενεακή μετάδοση γνώσης. Η έννοια του sumud – συχνά μεταφράζεται ως «ακλόνητη επιμονή»– αποκαλύπτεται όχι ως παθητική αντοχή, αλλά ως μια δυναμική, ριζωμένη δέσμευση να παραμείνουμε, να θυμόμαστε και να φανταζόμαστε εναλλακτικές δυνατότητες.

Το αφιέρωμα ξεκινά με τρία ακαδημαϊκά άρθρα, που ακολουθούν διαφορετικές περιπτώσεις ερευνητικού παραδείγματος. Μιλώντας για την παλαιστινιακή πραγματικότητα, οι **Khitam Edelbi** και **Shams Almanal Timraz** τονίζουν τη σημασία της αφήγησης ιστοριών στη μετάδοση της ιστορικής μνήμης και, στη συνέχεια, στη διατήρηση της συλλογικής ταυτότητας και στον οραματισμό του μέλλοντος. Στην αυτοεθνογραφία τους αναλύουν ενσωματωμένες μορφές τέχνης, όπως ο παραδοσιακός χορός dabkeh, το θέατρο, η λογοτεχνία και τα γκράφιτι στο τείχος διαχωρισμού, οι οποίες δεν είναι μόνο ζωτικές μορφές πολιτιστικής έκφρασης και πολιτικής μαρτυρίας, αλλά αντισταθμίζουν επίσης τον κατακερματισμό του λαού μέσω της συνέχειας της αφήγησης ιστοριών. Αναγνωρίζοντας την άποψη του συγγραφέα Ghassan Kanafani ότι η αφήγηση ιστοριών είναι ταυτόχρονα πολιτιστική επιβίωση και επαναστατική πράξη, παρουσιάζουν δύο ιστορίες των αδελφών τους, Muhibah Edelbi και Sabha Timraz. Υπενθυμίζοντας τις διαγενεακές μνήμες του εκτοπισμού των Παλαιστινίων από την πατρίδα τους κατά τη διάρκεια της Nakba του 1948, αυτές οι ιστορίες λειτουργούν ως πράξη αντίστασης κατά της διαγραφής. Τέλος, εξετάζουν τον ρόλο των γκράφιτι κατά τη διάρκεια της Πρώτης και της Δεύτερης Ιντιφάντα και τη διευρυμένη εμβέλεια της παλαιστινιακής αφήγησης ιστοριών μέσω του θεάτρου και των ψηφιακών μέσων, τα οποία ενισχύουν τις περιθωριοποιημένες φωνές προάγοντάς τες σε παγκόσμιες πλατφόρμες.

Οι **Hala Al-Yamani**, **Abdelfattah Abusrour** και **Fadel Alsawayfa** φέρνουν την *αναδυόμενη ποίηση* στον ερευνητικό διάλογο ως ένα έγκυρο εργαλείο ανάλυσης της έρευνας. Συνδυάζοντάς τη με την ερμηνευτική ανάλυση, προσεγγίζουν πτυχές της ζωής των νέων Παλαιστινίων. Η ποιοτική έρευνά τους με μεταπτυχιακές φοιτήτριες στο Πανεπιστήμιο της Βηθλεέμ αξιοποίησε το μυθιστόρημα του Ghassan Kanafani *Άνθρωποι στον ήλιο* ως προκείμενο στα θεατροπαιδαγωγικά εργαστήριά τους. Καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας τους, οι συμμετέχουσες στην έρευνα είχαν την ευκαιρία να προσεγγίσουν τους χαρακτήρες του μυθιστορήματος δημιουργικά, αυτοσχεδιάζοντας, εξερευνώντας, αμφισβητώντας τις επιλογές των ηρώων μέσα από παιχνίδια ρόλων και αυτοσχεδιασμούς. Η έρευνα βασίστηκε στις μαρτυρίες πέντε φοιτητριών, οι οποίες πρόσφεραν δεδομένα μέσω ατομικών συνεντεύξεων και γραπτών αναστοχασμών. Σε συνδυασμό με τις παρατηρήσεις των ερευνητών, η ανάλυση και τα ποιήματα που αναδύθηκαν ανέδειξαν κυρίαρχες έννοιες, όπως η πατρίδα, η μετανάστευση και ένα ισχυρό αίσθημα του ανήκειν, μεταξύ όλων των νέων συμμετεχουσών.

Η **Rand Barakat** διερευνά το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Δημιουργικές Παιδαγωγικές και Κοινωνικές Πρακτικές» του Πανεπιστημίου της Βηθλεέμ. Το Πρόγραμμα αποτελεί ένα παιδαγωγικό μοντέλο βασισμένο στις τέχνες για προσωπική, παιδαγωγική και κοινωνική ανάπτυξη στην παλαιστινιακή τριτοβάθμια εκπαίδευση. Χρησιμοποιώντας ποιοτική προσέγγιση μιας μελέτης περίπτωσης και ημιδομημένες συνεντεύξεις με τρεις φοιτήτριες, διερευνά τα κίνητρά τους, τις εμπειρίες και τη συμμετοχή τους σε δημιουργικές πρακτικές. Η θεματική ανάλυση υπογραμμίζει τον τρόπο με τον οποίο το πρόγραμμα προωθεί την κριτική σκέψη, τον προσωπικό μετασχηματισμό και τις καινοτόμες διδακτικές προσεγγίσεις για τις συμμετέχουσες, παρέχοντας παράλληλα έναν υποστηρικτικό χώρο για την αντιμετώπιση σύνθετων κοινωνικών και θεσμικών προκλήσεων. Αντιμέτωπη με την αποστέρηση, τον κατακερματισμό, τον έλεγχο και την τυποποίηση, η Barakat καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτό το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα αναδεικνύεται ως μια ζωντανή εναλλακτική λύση, το οποίο θέτει στον πυρήνα του τη δημιουργικότητα, τον διάλογο και τη μάθηση που συνδέονται με το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο.

Στη στήλη των καινοτόμων προγραμμάτων, καλλιτέχνες, εκπαιδευτικοί και ακτιβιστές μοιράζονται το έργο και την εμπειρία τους στο πεδίο. Ο **Abdelfattah Abusrour** παρουσιάζει την έννοια της *Όμορφης Αντίστασης*, τη φιλοσοφία του σχετικά με τη συμβολή των τεχνών στην ειρηνική και δημιουργική αυτοέκφραση. Επιθυμώντας να αξιοποιήσει τις διεπιστημονικές προηγούμενες γνώσεις του, επικεντρώθηκε στην αφήγηση της ιστορίας του και στη συζήτηση για την Παλαιστίνη. Μέσα από σημαντικά αυτοβιογραφικά στοιχεία, μας βοηθά να κατανοήσουμε πώς διαμόρφωσε την προσέγγισή του στην εργασία με παιδιά

και νέους της Παλαιστίνης σε κοινότητες και προσφυγικούς καταυλισμούς όπως ο Aida. Η προσέγγισή του τους βοηθά να εκφραστούν μέσω των τεχνών, να αντισταθούν στον ξεριζωμό και στις απάνθρωπες συνθήκες στις οποίες ζουν και τελικά να ανακαλύψουν τον εαυτό τους με τρόπο παρόμοιο με εκείνον που κατάφερε ο ίδιος. Μέλημά του είναι να επαναπροσδιορίσει την αντίσταση όχι ως βία, αλλά ως δημιουργική έκφραση. Μέσω της εταιρείας Alrowad που ίδρυσε, με το Θέατρο στην Εκπαίδευση και την Αφήγηση, μεταξύ άλλων, δημιουργεί και προσαρμόζει παραστάσεις για μαθητές, προωθώντας τη δημιουργικότητα, την αυτοέκφραση και μια βαθύτερη κατανόηση του παλαιστινιακού πολιτισμού και ταυτότητας.

Η **Marina Johnson** επανεξετάζει το έργο *Μονόλογοι από τη Γάζα* του Θεάτρου ASHTAR – ένα έργο που μετέτρεψε τις μαρτυρίες των νέων της Γάζας σε μια διαρκή παγκόσμια πράξη μνήμης και αντίστασης. Η Johnson εντοπίζει πώς, δεκαπέντε χρόνια αργότερα, αυτό το έργο βρίσκει νέα απήχηση μέσα από το πιο πρόσφατο *Γράμματα στη Γάζα*, μια πρωτοβουλία που προσκαλεί ανθρώπους σε όλο τον κόσμο να ανταποκριθούν με λόγια αλληλεγγύης. Αν διαβαστούν μαζί αυτά τα δύο κινήματα –μαρτυρίας και απάντησης– αποκαλύπτεται η δύναμη του θεάτρου να γεφυρώνει τις αποστάσεις, να μεταφέρει τη θλίψη και να διατηρεί την ελπίδα εν μέσω καταστροφής. Η Johnson υπογραμμίζει την παραστατική διάσταση της συγγραφής αυτών των μονολόγων, οι οποίοι συνεχίζουν να λειτουργούν ως «ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα “παραστατικής αντίστασης”». Αυτό είναι το πρώτο μέρος του έργου της Johnson για το συγκεκριμένο θέμα· προτείνεται η συνδυαστική ανάγνωση με το δεύτερο μέρος (βλ. παρακάτω), στο οποίο η Johnson συζητά για το πρόγραμμα με την Iman Aoun, συνιδρύτρια και διευθύντρια του Θεάτρου ASHTAR.

Η **Marina Barham** και ο **George Matar** μας καθοδηγούν σε ένα ταξίδι ενδυνάμωσης για τα παιδιά της Παλαιστίνης μέσα από το έργο του Θεάτρου Al-Harah. Σε ένα πλαίσιο γενοκτονίας, το θέατρο γίνεται καταφύγιο και οι τέχνες μετατρέπονται σε μια ισχυρή μορφή αντίστασης, ανθεκτικότητας, θεραπείας και ελπίδας. Γινόμαστε μάρτυρες του πρωτοποριακού έργου ενός οργανισμού που έχει ενσωματώσει το θέατρο και το δράμα στον πυρήνα των παλαιστινιακών σχολείων – όχι απλώς ως εξωσχολική καλλιτεχνική δραστηριότητα, αλλά ως ένα απαραίτητο εργαλείο για ψυχολογική, εκπαιδευτική και πολιτιστική ενδυνάμωση. Μέσα από αυτές τις δημιουργικές πρακτικές, η Barham και ο Matar επιμένουν ότι το θέατρο χρησιμεύει ως καταλύτης για συναισθηματική θεραπεία, αυτοέκφραση και ελπίδα. Περιγράφουν πώς το έργο τους βοηθά τις κοινότητες –παιδιά, γυναίκες, άτομα με αναπηρίες– να επεξεργαστούν και να αντιμετωπίσουν το συνεχιζόμενο τραύμα και την απελπισία που προκαλείται από την ισραηλινή κατοχή.

Ο **Khalid Massou**, συνιδρυτής του Θεάτρου Inad, επικεντρώνεται στις διαδικασίες θεάτρου/δράματος χωρίς αποκλεισμούς που φέρνουν κοντά άτομα με και χωρίς αναπηρίες. Παρουσιάζει μια περίπτωση προγράμματος θεάτρου χωρίς αποκλεισμούς, που αναπτύχθηκε από το Inad και το σχολείο Effetà για μαθητές με ακουστική αναπηρία στη Βηθλεέμ. Βασισμένο στις φιλοσοφίες των Paulo Freire και Augusto Boal, ο Massou προτείνει ότι το πρόγραμμα επαναπροσδιορίζει το θέατρο ως μια συμμετοχική παιδαγωγική η οποία αποκαθιστά την αυτοπεποίθηση και την αυτεξουσιότητα στους νέους και στις νέες που αντιμετωπίζουν βία. Προτείνει επίσης ότι, μέσω μιας τέτοιας συνεργασίας, το θέατρο μπορεί να πάρει τη μορφή μιας καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά, πολύ περισσότερο, να γίνει πράξη κοινωνικής δικαιοσύνης, η οποία διευρύνει την προσβασιμότητα, καλλιεργεί την ενσυναίσθηση και επιβεβαιώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση για όλους.

Από μια διαφορετική οπτική γωνία, η **Τζένη Καραβίτη** προσφέρει μια επισκόπηση των δράσεων του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση μέσα στα χρόνια, σε ένδειξη αλληλεγγύης προς την Παλαιστίνη. Περιγράφει τη δράση της ομάδας «4 Χρώματα», μιας πρόσφατα σχηματισμένης ομάδας εργασίας από μέλη και εθελοντές του Δικτύου, με σκοπό τον καλύτερο συντονισμό αυτών των δράσεων. Το όνομα της ομάδας αποτελεί άμεση αναφορά στα τέσσερα χρώματα της παλαιστινιακής σημαίας και ο

κύριος στόχος της είναι η ενίσχυση του διαλόγου, της υπεράσπισης και των δράσεων αλληλεγγύης υπό την ομπρέλα του Δικτύου. Η Καραβίτη εξετάζει ορισμένες από τις κύριες δραστηριότητες που οργανώθηκαν, όπως οι μεταφράσεις παλαιστινιακής ποίησης, η συμμετοχή, η υποστήριξη ή η έναρξη εκστρατειών αλληλεγγύης, η διοργάνωση ή η συμμετοχή σε εκδηλώσεις. Σε αυτό το άρθρο, οι αναγνώστες μπορούν να βρουν μερικά παραδείγματα όπου το Δίκτυο και οι παλαιστινιακές φωνές συναντώνται, σε περιπτώσεις όπως το Θέατρο ASHTAR και οι μονόλογοί του από τη Γάζα, το Θέατρο Freedom από τον προσφυγικό καταυλισμό στο Jenin ή η καλλιτεχνική ομάδα «Εμείς», η οποία παρουσιάζεται επίσης σε αυτό το τεύχος.

Στη στήλη των συνεντεύξεων, η **Marina Johnson** συνομιλεί με την **Iman Aoun**, συνιδρύτρια του Θεάτρου ASHTAR και σκηνοθέτιδα. Σε αυτό το δεύτερο μέρος του έργου της (βλ. παραπάνω και Μέρος Πρώτο), η Johnson συζητά με την Αουν σχετικά με την αναβίωση των *Μονολόγων από τη Γάζα*, τη δημιουργία των *Νέων Μονολόγων από τη Γάζα* και την πρωτοβουλία αλληλεγγύης *Γράμματα στη Γάζα*. Σε αυτό το κείμενο, η φωνή της Αουν συνδέει το καλλιτεχνικό όραμα και τη δημιουργία με την πολιτική ευθύνη, αποκαλύπτοντας πώς το θέατρο γίνεται τόσο τόπος μαρτυρίας όσο και σανίδα σωτηρίας για τη σύνδεση μεταξύ ανθρώπων υπό πολιορκία.

Τέλος, η **Τζένη Καραβίτη** συζητά με τη νεοσύστατη ομάδα Παλαιστινίων καλλιτεχνών «Εμείς», οι οποίοι είναι εκτοπισμένοι στη Νότια Γάζα. Η ζωγράφος **Alaa Al Jabari**, ο δημιουργός θεάτρου και κούκλας **Mahdi Karira** και η συγγραφέας **Fidaa Ziad** επικοινωνήσαν σε ζωντανή σύνδεση μέσω διαδικτύου με μέλη και φίλους του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, κατά τη διάρκεια ημερίδας για τον εορτασμό της Παγκόσμιας Ημέρας Θεάτρου/Δράματος στην Εκπαίδευση, στη Θεσσαλονίκη, τον Νοέμβριο του 2024. Μίλησαν για τις συνθήκες δημιουργίας της ομάδας, την εμπειρία τους ως καλλιτέχνες κατά τη διάρκεια του πολέμου, καθώς και για τα εργαστήρια γραφής, εικαστικών τεχνών και κουκλοθεάτρου που λειτουργούν στη Γάζα. Η Ziad παρουσίασε αποσπάσματα από το ημερολόγιό της, στα οποία αναλογίζεται όσα πέρασε λόγω του εκτοπισμού, μερικές καταγεγραμμένες ιστορίες γυναικών που έχασαν τα αγαπημένα τους πρόσωπα, καθώς και τον αντίκτυπο αυτής της απώλειας στην ψυχολογία τους. Ο Karira περιέγραψε πώς δημιουργεί μαριονέτες από κονσέρβες φαγητού, το μόνο υλικό που είναι διαθέσιμο γύρω του, και παρουσίασε το κινητό θέατρο που έχει δημιουργήσει για να παρουσιάζει θέατρο για παιδιά στη νότια Γάζα. Η Al Jabari μίλησε για τα εργαστήρια που διεξάγει με παιδιά, όπου ακούγοντας τις εμπειρίες και τις ερωτήσεις των παιδιών και μιλώντας για τις δημιουργίες τους, παρέχει αρχικά ψυχολογική υποστήριξη κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Οι περιπτώσεις που παρουσιάζονται σε αυτό το τεύχος δεν εξαντλούν το εύρος του θεάτρου, του δράματος και των παραστατικών τεχνών σε συνδυασμό με το εκπαιδευτικό έργο που λαμβάνει χώρα αυτή τη στιγμή στην Παλαιστίνη. Ωστόσο, καλούν τη διεθνή ακαδημαϊκή και πολιτιστική κοινότητα να ενισχύσει τον διάλογο σχετικά με τις παραστατικές τέχνες ως χώρο πολιτιστικής συνέχειας, εκπαιδευτικής πράξης και πολιτικής παρουσίας. Σε συνθήκες που πλοηγούνται στα επισφαλή όρια μεταξύ ζωής και θανάτου, οι Παλαιστίνιοι καλλιτέχνες, εκπαιδευτικοί και παιδαγωγοί κληρονομούν και αναλαμβάνουν ουσιαστικά ρόλους ακτιβιστών. Μας υπενθυμίζουν ότι το θέατρο/δράμα μπορεί να λειτουργεί ταυτόχρονα ως καταφύγιο και ως δημόσια διακήρυξη, ως πρακτική θεραπείας και ως πράξη άρνησης. Πάνω απ' όλα, μας καλούν να ακούσουμε – με προσοχή, σεβασμό και αλληλεγγύη. Είναι επομένως εύστοχο οι φωνές τους να διαδίδονται ευρέως και να δημοσιεύονται εδώ στα ελληνικά και τα αγγλικά – τις επίσημες γλώσσες αυτού του περιοδικού –, αλλά και στην πρωτότυπη γλώσσα τους, τα αραβικά. Αναμένουμε ότι ο διάλογος που θα ακολουθήσει θα χρησιμεύσει ως πρόσκληση για βαθιά κατανόηση, συναισθηματική εμπλοκή και αναστοχαστική δράση.

Η Συντακτική Επιτροπή

